

A magyar illabiális à történetéhez.

Írta: GOMBOCZ ZOLTÁN.

(Felolvastatott a M. Tud. Akadémia I. osztályának 1925. márc. 9. ülésén.)

Néhány nap múlva harminc esztendeje lesz annak, hogy Szinnyei József „Hogy hangzott a magyar nyelv az Árpádok korában?” c. nevezetes tanulmányát a M. Tud. Akadémia I. osztályának 1895 március 4-iki ülésén bemutatta (1. Nyr. XXIV, 145-56, 193-205 és külön). Voltaképpen ezzel az értekezéssel indul meg az Árpád-kori magyar hangtörténet tudományos búvárlata.

Szinnyei értekezésének, mint a későbbi hangtörténeti kutatásokból egyre világosabbá vált, egyik legnevezetesebb és legtermékenyebb megállapítása, ill. feltevése az volt, hogy az Árpád-kori magyar nyelv hangrendszerében a hosszú illabiális *á* mellett a rövid illabiális *à* is megvolt, amelyet az emlékek következetesen latin *a* (és sohasem *o*) betűvel jelölnek. Különösen három esetben jelölik az emlékek a mai *â* hang Árpád-kori előzőjét következetesen latin *a* betűvel: 1. aszóvégen (*fa, uta, volasth.*); 2. jövevényszavakban (*angel, paradisum* HB. stb.); 3. az utolsó szótag hosszú *á*-ja előtt (*zahadat, halai* stb.). V. ö. Nyr. XXIV, 148-54, NyK. XXVII, 241-2, XLII, 9-16. Szinnyei e harmadik tételéhez fűzöm alábbi fejtegetéseimet.

Mindenekelőtt meg kell állapítanom, hogy az *a-a* hangjelölés (vagyis az *à-á* ejtés) az Árpád-korban nem annyira következetes, kivétel nélküli, mint ahogy Szinnyei szavaiból s ki'l. a NyK. XLII, 11-13. lapjain közölt gazdag példagyűjteményből következtethetnék: az *o-a* jelölésre (tehát az *o-á* ejtésre) is találunk jócskán példákat. Más szóval a mai *a-á* típusú szavak Árpád-kori előzőiként nemcsak *à-á*, hanem *o-á* típusú szavakat is találunk: a mai *halál, halász, szakadat, agár, apát* az Árpád-korban *halai, halaz, zahadat, agar, apát*, de a mai *Abád, Alp ár, apa* Anonymusnál *Ohad, Olpar, opa*, a mai *csalán* a Vár. Kegestromban *Soluhan*, a mai *patkány, Radvány* 1211-ben *Potcan, Rodoan* stb. Hogyan magyarázandó e kettős megfelelés?

Kapcsolatos ezzel a megfejtésre váró második probléma is. Szinnyei NyK. XLII, 30 megállapította, hogy az Árpád-kori *hálál, halász, szakadat* típusú szavak első szótagbeli illabiális *à* hangja a következő szótag hosszú *á*-jával kapcsolatos: *halai*, de *HolutmiSig* (1214), *holz* HB.; *halaz*, de *Holostow* (1269), *zakadat*, de *zocoztia* HB. A kérdés mármost az, hogy

speciális hangtani helyzetben (a következő szótag hosszú *á*-ja előtt) megmaradt, vagy pedig hasonulással van-e dolgunk: az *á*-hangzós szótag

előtti illabiális *à* nem eredeti hang, hanem o-ból (Szinnyei NyK. XLII, 30 szerint *α*-ból) illeszkedés útján keletkezett?

Hogy a felvetett kérdésekre kielégítő feleletet kaphassunk, csak azokat a szavakat szabad figyelembe vennünk, amelyeknek eredete ismeretes s melyekre az Árpád-korból lehetőleg egykorú és hiteles emlékekből elegendő adat áll rendelkezésünkre. A problémának ilyen pontos időbeli elhatárolása annál ajánlatosabb, mert meggyőződésem szerint a mai nyelvjárások egy részében megfigyelt hasonló asszimilációs változásoknak (pl. *apa- apám*) az Árpád-koriakkal semmi kapcsolatuk sincsen.

* * *

Vegyük mindenekelőtt azokat a két- vagy többtagú szláv jövevény-szavakat vizsgálat alá, amelyek nyelvünkbe a X-XI. század folyamán o-a, vagy o *ä* vokalizmussal kerültek át.

1. *agár (agárd)*: 1193/1464: „Hec igitur sunt nomina prediorum. . . . Sag *agar* Boclar” Mon. Strig. I, 142, (Oklsz.); 1193/1464: „In *agar* iuxta fertev” Mon. Strig. I, 145, (Oklsz.) | 1211: „joubagiones . . . Vendug *Agárd*” NyK. XXXIV, 401, PRT. X, 515 (Oklsz.) | 1219: „pristaldus *Agárd* de eadem villa Zamtou” Vár. Reg. 114. §; 1220: „pristaldus *Agárd* de villa Medies” Vár. Reg. 121. § | 1256: terra *Agar*W. VII, 429 (Oklsz.) I 1275: terra *Agar* W. XII, 132, Cs. III, 315 | 1326: *Cheuzagar* felde AO. II, 258 (Oklsz.) | 1337 r[^]arthow AO. III, 368 (Oklsz.) stb. < szláv* *bgäri*, v. ö. szerb szerk. egyh. szláv *ogari*, szerb *ogar*, szlov. *ogar* stb. I. EtSz. I, 23.

2. *apáca*: 1256: *appacchiaiua* (Oklsz.) | 1266/1297: *Apachasumlo* (Oklsz.) | 1270: *Apacha* Somlyó HO. 59 (Oklsz.) | 1272: *Apacha* Somlyó Mon. Strig. I, 591 (W. VIII, 402) stb. < róm. kath. szláv **opatica*, kath. szerb *opaüca*, kaj-horv. *opatca* stb. EtSz. I, 107.

3. *apát (apáti)*: 1211: *Apatfeereh*, *Apatfeereh* NyK. XXXIV, 394, PRT. X, 508 | 1221: *Apat* szn. Oklsz. | 1222: *apatg* Oklsz. | 1230, 1231, 1240: *Apáti* (y) Oklsz., PRT. X, 526 | 1237: «pálmafa Oklsz. | 1240 k.: *Apat* szn., *Apat* toa Oklsz. | 1263: *Apatuuuk&ysL* oklsz. | 1293: *Apat rewy* Oklsz. <C róm. kath. szláv **opát*, v. ö. horv. *opat*, szlov. *opat* EtSz. I, 110.

4. *Bogát*: 1055: *bagat* mezee | 1083-95: villa *Bagag* Melich, Szl. Jöv. II, 105 | 1200 k.: *bulsuu filius lógat*, Anonym. 41, 53 | 1211: *Bogat* szn. NyK. XXXIV, 402, PRT. X, 505 | 1220: villa *Bagad*, *Bogad* Vár. Reg. 54. § | 1229: villa *Bagat* W. VI, 469 | 1239: *Bagath*, *Bagat* hn. W. II, 96 | 1261: *Bagat* hn. W. III, 3 | Kézai ed. Flor. 60: *Bagath* .. generatio. Melich, Szl. Jöv. II, 105, 180 és EtSz. I, 443 szerint szláv eredetű szn. (v. ö. szláv *hogatu* „reich”). Hogy mely szláv nyelvből került hozzánk, azt nem tudjuk.

5. *Komárom*: 1075/XIII. sz.: *camarum* Mon. Strig. I, 55; *cam/trienses* u. o. I, 58 | 1200 k.: *camarum* Anonym. 15. § | 1218: castrum *Kamarniense* Mon. Strig. I, 219 | 1267: *Camarun* Oklsz. (az *aranyos* címszó a.) | 1268/1347: *Camarun* (többször) Mon. Strig. I, 551, 559 | 1316: *Kamaron* AO. I, 400 | 1317: *Kamarun*, *Camarun* u. o. I, 444, 445 | 1323: *Kamarun* u. o. II, 80. Az 1317. évi *Kumarun* adat (ÁO. I, 441) talán csak a közlő hibás olvasata *Kamarun* h.

Noha eredete nincs véglegesen tisztázva, annyi kétségtelennek látszik, hogy szláv eredetű helynév s a szláv *komalü* „die Müeke” szóval függ össze.

6. *pogány (pogánd)*: a bakonybéli összeírás első részében (Jaku-

bovicli MNy. XX, 15. sz. a XII. század közepéről): *pagandi* szn. | 1181: uille *pagan* Oklsz. | 1211: *Pagan* szn. NyK, XXXIV, 411, Oklsz. | 1244: *Paganser*, *Paganzer* CD. IV, 1: 351 | 1264: *paganser* (kétszer) Oklsz. | 1292: *Pagan* poss. W. X, 106 [1299: *Pagan* Oklsz. Az első o-s alak 1329/1417-ből: *Pogan* Oklsz. [az ejtett alakok sorrendje tehát *-pagan*, az Árpád4ior vége felé *pagan*, majd később *pogan(y)*] <szláv *poganü*.

7. *szakács*: 1138 | 1329: *Sacas* szn. (? szakács) Mon. Strig. I, 96 | 1240 k.: *Zakac* Im. Oklsz. \? 1263 *-Zakach* CD. IV, 3:176 | 1286: *Zakach* hn. Oklsz. Az 1211. tihanyi összeírás *Zobas* adatot (W. I, 122, PRT. X, 514), amelyet Erdélyi NyK. XXXIV, 416 *Szabás-nak* olvas, a PRT. X, 377 aligha helyesen, *Szakács-nak* értelmez. <C szl. *sokacijt*.

Nehéz eldönteni, hogy ebbe a csoportba tartozik-e a *szamár* szó; kétségtelen ugyan, hogy végső forrása az ol. *somaro* (= klat. *sagmarius*), de az átvétel útja-módja nincs tisztázva.

8. *szamár*, *Szamára*: 1082: *Scamard* HO. IV, 6 (hamis oki., v. ö. Szentpétery, Regesta 9) | 1138/1329: *Zamar* Mon. Strig. I, 91 | 1171: villa *Zamard* Oklsz. | 1211: stagnum *Somardy*, piscinam *Somardy* Oklsz., NyK. XXXIV, 399 | 1229: *Zamard* Oklsz. | 1231: *Zamard* HO. I, 10 | 1234-70: *Samard* AO. II, 21 | 1240 k.: in villa *Samara* Oklsz. | 1269: *Zamar* vth. u. o. j 1292, 1295: *Zamard* Oklsz. | 1292: *Zaniarw&r* Oklsz. Eredete nincs tisztázva. A szlov. *somár*, a tót és hazai kisorosz *somár* „asinus”, valószínűleg magyar jövevények, v. ö. Asbóth, NyErt. XX, 3: 95 (Melich, Szláv Jöv. I, 168--71, Szinnyei, NyK. XLII, 33 megfordítva, a magyar szót a szlávágból származtatja). Asbóth, i. h. (és Körösi Nyr. XIV, 68, ol. el.) szerint a m. *szamár* közvetlenül az ol. *somaro*, *somar* átvétele, de e feltevést a m. szó korai előfordulása megnehezíti.

Ha a közölt adatsoron végigtekintünk, megállapíthatjuk, hogy a tárgyalt szláv jövevényyszavak első szótagbeli o hangja az egész Árpád-koron végig a betűvel van jelölve, tehát illabiális rövid <%-nak hangzott. Nyilvánvaló, hogy ez az o > á változás nem önálló, hanem asszociatív hangváltozás, a következő szótag hosszú á-jának hatása alatt. Hogy csakugyan regresszív magánhangzó-hasonulással van dolgunk, azt kétségtelenné teszik azok a fgr. szókészlethez tartozó igék is, amelyeknek eredeti o tőhangzója az *-ál*, *-ász*, *-át*, *-más* képzős származékokban következetesen a betűvel van jelölve, tehát á-nak hangzott:

9. *adó*: 1221: *Odou* Oklsz. | 1270: *Hodov* PRT. X, 533, Oklsz. – *adjon*: *oggun* HB.:– *adta:odítda* HB. – *adott*: *odút* TSR. – *adonjús*: 1211: *Adamas* pulsator, *Adomas*, sutor, PRT. X, 506, NyK. XXXFV, 401, Oklsz. | 1221: *Adamas* W. I. 173. Kétségkívül az *ad* ige származékával van dolgunk, nem pedig az *Ádám* kn. latinos alakjával, mint Kovács, Index és Oklsz. (kérdőjellel) gondolja (ez utóbbi *Adamas*, v. ö. 1240, 1237-70: *Adamas* Oklsz., W. II, 7, VIII, 206; 1. Gombocz, MNy. XXI, 129). A fgr. alapnyelvi tőhangzó – a lpN. *vuöv'det*, f. *anta-*, md. *anda-*, zürj.- *votj. ud-* után ítélve – *a (így Setälä, JSFOu. XIV, 3: 25, Gombocz, NyK. XXXIX, 247, 249) vagy még zártabb o- féle hang volt (így Wicklund, UL. 136, Jacobsohn, Arier u. Ugrofinnen 38).

10. *halas*: 1368/1347: *Holostow* Mon. Strig. I, 557 | 1269: *Holostou* | 1283: *Holosthow* Oklsz. – halász: 1193/1464: *halaz* Mon. Strig. I, 142,145 | 1231:*Halazu(t)* | 1235 k.: *Halas* j 1240 k.: *Halas* Oklsz. a *halas* címszó alatt | 1254, 1256, 1283, 1293,: *Halaszteluk* stb. 1. Szinnyei, NyK. XLII) 30. A fgr. alaphang (v. ö. lpN. *guölle*, f. *kala*, md. *kai*. cser. *hol* stb.) *à**, vagy *o volt. V. ö. a 9. cikket.

11. *halsz:holz* HB. – *hal*:1300 k.:MÓMS. 28, *hol* u. o. 31 – *holt*: 1138/1329: *Holut* wag Mon. Strig. I, 98, | *choltat* HB. 7 – *halni*: 1355: *Holnyahagow*, 1357: *Holniahagiou* Oklsz. – *halál:halalut* HB. 9, 11, *lialalaal* u. o. 7, *halalnec* u. o. 7, 13 | 1300 *k.ihalal* OMS. 21, 36, *halállal* u. o. 29 | *halalanoch* Gyul Gl. III, 5 | 1347: *Halalwolg*, 1357: *jffaZaZwewlgh* Oklsz. – *hálald*: 1138/1329-.*Halaldi* Mon. Strig. I, 91 | 1152: *HalaldiOklsz.* | 1211: .*flaZaZd*, *Halalud* PET. X, 512, NyK. XXXIV, 406 | 1234/1243: terra *ÁaZaZd* W. VI, 548- *halálos*: 1213: *Halalus*, *pristaldus* Vár. Eeg. 272 I 1232: *Halalus* Mon. Strig. I, 287 (Oklsz.) A fgr. alaphang (v. ö. f. *kuole-*, md. *kulo-*, cser. *kol-*, zürj.-votj. *kul-* stb.) o (vagy o-féle hang) volt. V. ö. Gombocz, i. h. 261.

12. *szakasztja:zocostia* HB. – *szakadat*: 1055: *zakadat* (kétszer) | 1211:*Zacadat* NyK. XXXIV, 400 | 1231: *Zakadath* W. XI, 232 | 1257/1284-.*ZaJcadath* W. VII, 475 | 1268: *Scakadat* HO. VIII, 116 (Oklsz.) | 1274: .*Zakadath* HO. VIII, 164 (Oklsz.) | 1275: *Zacadat* Zala-okl. I, 77 (Oklsz.) | 1284: *Sakadoch* CD. V, 3:262 (?) | 1284: *Sakadath* (Oklsz.) | 1291 -.*Zacadath* CD. VII, 5:495 | 1293: *Zakadath* oklsz. Eredete ismeretlen, de bizonyos a magyar nyelv eredeti szókészletéhez tartozik.

13. *vagy*: 1174: *Numwoi/* Oklsz. (?) j 1211: *Mauogi*, *Mauogy* NyK. XXXIV, 409, Oklsz. | 1211: *Kemuogv*, *Ilumuogi* NyK. XXXIV, 410 | 1252:*Mawa#* Oklsz., OL. D. 369 (?) | *Mog* KTSz. Nagy Gyula szerint (RMKT. I,² 62; Zolnai, Nyr. XXIV, 113, 118), *áe:uoc* RMKT. I,² 59 - *vagyon*: *wagun*, *uagu(nj)* KTSz. – *vagyunk*: *uogmuc*, *vogmuc* HB. - *valék*: *volek* OMS. – *vala:vola* HB., *uola* HB. -- *volna:uolna* KT. - *való:uolov* HB. | 1211 *iNumuolou* Oklsz.: *Nomuolou* NyK. XXXIV, 410 | 1219: *mmmolohod* Vár. Reg. 45 | (*v*)*olo*, *vol(o)* KTSz. – *valál*: 1300 k.: *ualallal* OMS. | *walacnok*, *walaknok* (kétszer) Gyul. Gl. A fgr. alaphang (v. ö. f. *ole-*, md. *uVe-*, cser. *id-* stb.) o-féle hang.

Megemlíthetjük ezzel kapcsolatban még a HB. *hadlawa* alakját s a *Hallomás* személynevet (1280, 1281, W. XII, 317, 349). A *hall* ige tőhangzója eredetileg kétségkívül zártabb volt: o. (a fgr. alaphang *u*, v. ö. f. *kuule-*, lp N. *gidlat*, md. *kuV-*, NyK. XXXIX, 267). Hasonlóképpen: 1211: *Aratás* szn. (olv. *aratás*) NyK. XXXIV, 401, holott az *arat* ige eredeti tőhangzója o, v. ö. tör. *ora-*, *or-*, EtSz. I, 124. A rövid illabiális à történetét tisztázta Melich János eleddig még – sajnos – nyomtatásban meg nem jelent „*Jávor, juhar, ihar*” c. felolvasásában. Kétirányú fejlődést állapított meg; az *ci* egyrészt megnyulhatik: à ^> á (ösm. *szám*, *aruk* [<C bolg.-tör. **sam*, **amúć*] > *szám*, *árok*, *mák*, *bánya* [<^ szl. *makü*, *bána*]; másrészt a XI-XII. század folyamán o-vá változott (pl. *Τάσις* Const. Porph. [< tör. *Tas*] >> *Tosu* Anonym.; *Achtum* Vita S. Ger. [< tör. **AUum*] j> *Ohtum* Anonym.). Ez az ából lett o épp úgy fejlődött tovább, mint az eredeti o: vagy megmaradt (pl. *bot* <Z szl. *batu*; *Osl*, *Ostffy* <C tör. *AsluJ*, vagy a XIII-XIV. század folyamán a-vá változott (*Tosu* > *Tas*, *Ohtum* >> *Ajtón*).

Ezzel szemben az *agár-*, *halál-ié*_e esetekben az o-ból hasonlóan útján keletkezett illabiális à az egész Árpád-koron keresztül megőrzi hangszínét s a XIII-XIV. század határán – közbeeső o-fok nélkül - a-vá lesz: *agár*, *hálál* ^> *agár*, *halál*. Persze az (i > β) változás korát, mivel a helyesírásban nem tükröződik, csak hozzávetőlegesen s közvetve határozhatjuk meg.

A most említett á – á ^> a-á fejlődés mellett a másik lehetőség a tőszótag megnyúlása: *á-á* >> *á-á*. Erre biztos példáink:

14. *bálvány*: 1055: *baluuana, baluuan* | 1075/ XIII. sz. uilla *balwan* Mon. Strig. I, 55 | 1093 (PKT. I, 599 sz. 1083-95): *baluanis* Oklsz. | 110§: *baluan* Oklsz. (az adat, úgy látom, nem a N. Muz. eredeti, hanem az Orsz. Lev. hamis példányából való) | 1222: *Baluanus* | 1265: *Balwankew*, 1265/1272: ad *Balwankure* Oklsz. stb. – Jerney 1211-ből *Bolvanus* alakot idéz, de a tihanyi összeírásban Erdélyi, NyK. XXXIV, 395 és W. I, 116 szerint is *Balanus* van. A felsorolt adatok részben *halván*, részben (később) *bálván-nak* olvasandók. Ha a Jord. K. *holwal* és a Nomencl. 1629 *bálvány* alakja nem írás, illetve nyomtatási hiba, arra következtethetnénk, hogy a *bálvány* alak mellett vidékenként *halvány* (mint *agár, halál*) is élt.

A szlávságból két alak is kínálkozik a m. szó forrásául: egyh. szl. *bolg, balvanü*, szerb *bàlvàn, bàvan*, szlov. *halván*, másfelől: egyh. szláv *bolüvanü*, or. *bolvanü*, kaj.-horv. *bolvan* stb. EtSz. I, 262-3. A m. szó Árpád-kori írásváltozatai inkább *o-a* típusú szóra, tehát a *bolüvanü* alakra utalnak.

15. *Árva*: 1267: „possessiones .. *Arwa cum castro*” W. III, 156 | 1272: *Árva* u. o. IV, 1 | 1287: *Arwa* W. IX, 458 | 1345: *Arwa*, fluvius CD. IX, 1: 319 <C valószínűleg tót *Orava*, amely Schachmatow Arch. XXXIII, 67 szerint (ism. Melich, MNy. VII, 422) a kelta **arvos* „der Schnelle” szóval függ össze. V. ö. EtSz. I, 149, Horger, NyF. LXV, 14.

Valószínűleg idetartozik az *ábráz* és a *paszta* névszó is, noha mindkettőre aránylag kései adataink vannak: **ábráz* [első adat EhrK. 125: *abraz-bm*] <C szl. *obrãziü* EtSz. I, 8 | *paszta* <C szl. *postafi* Asbóth, Nytud. I, 80, Nyk. XXI, 317; Marianovics, Nyr. XXXIX, 251, < bolg. *posta*. Melich MNy. VIII, 153.

* *

*

Vizsgáljuk meg mármost azokat a jövevényszavakat, amelyek az Árpád-kor előtt vagy az Árpád-kor elején kerültek át nyelvünkbe s amelyeknek a vokalizmusa az átadó nyelvben nem *o-ci*, hanem *à-à* volt. A legfontosabb adatok a következők:

16. *Aba*: 1086: *Oba* W. I, 35 | 1095: *Oba* Oklsz. | 1138/1329: *Oba* Mon. Strig. I, 91 | 1200 k.: *Oba* Anonym. 32. §, *Thonuzoba* u. o. 57. §, - 1222: de genere *Aha* Vár. Eeg. 245 | 1226: *Aha* u. o. 343 | 1240, 1263, 1275 *Aba*- Oklsz. | *Aha* Kézai ed. Flor. 15, 25, 26, 31, 47. §. - *Ahád*: 1138/1329: *obad* hn. Mon. Strig. I, 91 | 1200 k.: *obad* Anonym. 57. §. | 1263: *Ohad* hn. W. XI, 530 – 1138/1329: *Abadi* szn. Mon. Strig. I, 92 < tör. *Aba*, v. ö. EtSz. I, 2, Gombocz, MNy. XI, 341.

17. *alma*: 1093: *predium --Almas* Oklsz. | 1174: *Almád* Oklsz. | 1193/1464: *aimas* Mon. Strig. I, 144 I 1200 k.: *fluuium almás* Anonym. 26. §. | 1225: *Almafa* Oklsz. | 1229: *Ölmas* Jerney, NySz. | 1231: *iuxta aquam Ólma* W. XI, 229 | 1235: *Olmas* MF1. | 1248: *Holmas* ancilla (= almás?) W. VII, 274 | 1358: *Ólma* CD. IX, 2: 710 | 1360: *Olmaz* u. o. IX, 3:220 < tör. *alma* EtSz. I, 76.

18. *Alpár*: 1075/XIII. *piscatores .. alparienses* Mon. Strig. I, 58; *Alpar* u. o. I, 56 | 1200* k.: *Olpar* Anonym. 14, 16, 30, 38, 40. §. | 1209: *predium alpar* Mon. Strig. I, 190 | 1266: *Olpar* CD. IV, 3:319 <tör. *Alp-är* (v. ö. ótör. *alp-är* „der heldenmütige Mann”), I. Nagy Géza, Turul IX, 98, 114, Gombocz, MNy. XL 346, EtSz. I, 85.

19. *Altmann*: 1213: *Oltuman* archidiac. de Zathmar Vár. Eeg. 262 | 1234/1243: *Oltuman* W. VI, 548 | 1239: *Oltuman* de Wagkuz W.

VII, 82 I 1243: *Oltoman* W. VII, 145 | 1247: *Olthman* de Ecly Mon. Strig. I, 370 | 1252: *Olhmianus* de gen. Gurka W. VII, 338 | 1252: *Olthuman* de Ecly Mon. Strig. I, 391 | 1261: *Oltumanus* W. XI, 513 | 1274: *Oilman* W. IV, 46 | 1276: *Olthoman* W. IV, 75 | 1277: *Altman* nob. poss. W. IX, 180.

< ném. *Altmann* Förstemann, Namenb. (v. ö. Kézai, De adu.: *Altmann* intrat de Fridburc), 1. Melich, SzIJöv. II, 135-6.

20. *Apa*: 1200 k.: Opaforcos Anonym. 25. § | 1220, 1229: *Opa* szn. W. I, 168, Oklsz. < tör. *Apa*, v. ö. EtSz. I, 105, Gombocz, MNy. XI, 344.

21. *csalán*: 1214: *Soluhan*, villa Vár. Reg. 296 (ugyané zaránd-megyei falu 1234-ben *Salán*, 1299-ben *Avky-Chalan* W. VI, 547, X, 332).

A Vár. Reg. háromtagú névalakja (ha ugyan nem az 1550. évi kiadás olvasási hibája **solahan* h.) feltehető tör. **calyjan* (nem *calajan*) pontos megfelelője volna. V. ö. EtSz. I, 828.

22. *oroszlán*: Vita S. Ger. 10. §: „ad quendam montem, quem postea *Orozlanus* noncupauit” Endl. 216 | 1256: *Orozlanus* W. VII, 431 | ? 1290 k.: *Orozlarihidfi* CD. V, 3: 514. < tör. *aryslan* MSFOu. XXX. 110.

23. *Oszlár* (> *Eszlár*): 1229: *Azalar* W. VI, 468; 1272: *Azlar* CD. V, 1: 253, 1275: *Ozlar* Somogy m. Csánki II, 633 | 1332-7: *Azlar* Páp. tiz. I, 343, *Ozlar* u. o. 359, Szabolcs m. Csánki, I, 514 | 1447: *Ozlar* Csánki I, 177, Borsod m. < tör. *Aslar* „a jászok, Jászfalú”, v. ö. Gombocz, Streitberg-Festschrift 110.

24. *Pázmány*, *Pazclán*. E személy-, ill. helynévvel bőven foglalkozott legutóbb Melich, Századok LVIII, 705-8, Revue des Études Hongroises et Finno-Ougriennes II, 2. sz.; megelégszem azzal, hogy a fontosabb személy- és helynévi adatokat időrendben közlöm: 1086/XIII. sz. *Pozman* W. I, 36 | 1165: *Poznan* W. VI, 104 | 1220: *pristaldo Poznano* PRT. I, 647 | 1287: *Pazdan* de genere *Hxmthjnzdan* W. IX, 458 | 1293: a terris *Paznani* W. X, 120 | 1298: *Paznan* W. XII, 620 | Kézai ed. MFlor. II, 94: *Pazman* \ Képes Krón. ed. MFlor. II, 130, Dubn. Krón. ed. MFlor. II, 34, 43, Pozs. Krón. u. o. IV, 28: *Paznan* | 1318, 1322: *B.xm\pazman* | 1349: *Pozman* AO. V, 263 < félném. *Pazaman*, 1. Melich, Századok LVIII, 710. A két testvér, *Hunt* és *Pazman* a magyar krónikák egybehangzó vallomása szerint Géza fejedelem idejében (971-997) költözött be hozzánk. Csupán a tőhangzót véve figyelembe, kétirányú fejlődést állapíthatunk meg: *Pázmán* > *Pázmán*, másfelől *Póznán*, *Pozdán*

25. *Radvány*: 1086/XIII. sz. (?): *Rodoan* PRT. VIII, 267, W. I, 35 I 1131 k. -.*Rodoan* servus PRT. VIII, 272 (v. ö. Szentpétery, Regesta 20 | 1137 (?): *Rodouan* W. VI, 83 | 1211: *Rodoan* piscator PRT. X, 509 | 1239: *Rodoman* W. VII, 84 | *Rodoan* Kézai, De adu. < cseh, lengyel *Radovan*, *Radotvan*, szerb *Radovan*, Melich, SzIJöv. II, 125-6.

Az eredmény bizonyos tekintetben kétségtől meglepő. Míg az eredet szerint *o-á* típusú szavaknál az egész Árpád-koron végig *à-á* vokalizmust találtunk, addig a most felsorolt, eredet szerint *à-à* (ill. *à-á*) típusúaknál az *á* tőhangzó éppen úgy fejlődik, mint azokban a szavakban, amelyekben nem követi hosszú ill. *á*: tehát vagy megnyúlik: *árpa* > *Árpád*, *Pázmán*, *Pázmán* > *Pázmán*, vagy o-vá lesz: *Alpár* > *Olpár*, *Aha*, > *Oba*, *Ob ad*, *Radovan* > *Rodoan*, *Aszlár* > *Oszlár* stb. A további fejlődés folyamán ez a o vagy megmarad (pl. *Oszlár*), vagy nyíltabbá válik (*Alpár*, *Abád*, *Radvány*).

Mármost megértjük a *lát* igének sajátos *Lotomás* származékát is.

26. *látó*: 1211:*Latou*, vdornicus NyK. XXXIV, 408, Oklsz. | 1346: Johannes filius *Lathoia* Oklsz. – *látomás*: 1211: *Latamas*, két zalai, ill. három somogyi ioubagio, ill. vdornicus neve, PRT. X, 503, 504, 507, 515, NyK. XXXIV, 408, Oklsz. | 1222: *Latamas-um*, dusinicus, Vár. Reg. 328 | 1234-70: *Latamas* W. II, 10 | 1240: *Latamas* pistor Oklsz. – 1216: *Lotomás* pristaldus (olv. *Lotomás*) Vár. Reg. 238 j 1217: *Lotomás* legatarius u. o. 209. A *lát*, *látó* és a *Lotomás* alakok eltérő tőhangzóját megértjük, ha feltesszük, hogy az igető eredeti alakja **lat*, amelynek a tőhangzója egyfelől megnyúlt: *lát*., másfelől a *Latamas* származékban a harmadik szótag hosszú *á*-ja előtt szabályosan o-vá változott.